

*Семілетов О.С., доктор філософії, НДЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-7903-0098*

*Semiletov O., PhD in Public Administration, researcher, National University of
Civil Defence of Ukraine, Kharkiv*

ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

INCLUSIVE POLICY IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF SOCIAL INTEGRATION OF PEOPLE WITH DISABILITIES

У сучасному суспільстві питання соціальної інтеграції людей з інвалідністю є важливим аспектом розвитку інклюзивного середовища та рівноправних можливостей для всіх громадян. Рівень освіти, доступність до інфраструктури, мобільність та створення умов для працевлаштування осіб з інвалідністю є ключовими чинниками, що впливають на інтеграцію у суспільне та економічне життя держави. Попри прогресивні зрушення у формуванні інклюзивної політики в Україні та світі, проблеми доступу до якісної освіти, забезпечення належних умов для мобільності та працевлаштування залишаються актуальними. Одним з усталених уявлень, яке поширене серед роботодавців, є те, що люди з інвалідністю не можуть бути ефективними працівниками, та облаштування для них робочого місця потребує значних фінансових затрат, діюче трудове і податкове законодавство не мотивує працевлаштовувати осіб з інвалідністю, розглядаючи основні підходи до створення сприятливих умов для громадян з інвалідністю не аби яку негативну роль відіграє військовий конфлікт на території України та вплив, гострої вірусної інфекції Covid-19 на життя громадян всі ці фактори дозволили переглянути та адаптувати основні підходи трудового законодавства під вимоги часу та залучити фахівців до вирішення проблеми. Результатом їх роботи стало послаблення вимог до робочого місця та дозволило запровадити сучасні методи роботи а саме: Робота вдома або дистанційна робота, а також деякі інші новації дозволили зробили значно гнучкішими трудові відносини і відкрили нові можливості для працевлаштування людей з інвалідністю.

Ключові слова: *публічне управління, інклюзивна політика, інклюзія; інклюзивний простір; організація інклюзивного навчання;*

In modern society, the issue of social integration of people with disabilities is an important aspect of the development of an inclusive environment and equal opportunities for all citizens. The level of education, accessibility to infrastructure,

mobility and creation of conditions for employment of persons with disabilities are key factors affecting integration into social and economic life. Despite progressive shifts in the formation of inclusive policies in Ukraine and the world, the problems of access to quality education, ensuring proper conditions for mobility and employment remain relevant. One of the established ideas, which is widespread among employers, is that people with disabilities cannot be effective employees, and arranging a workplace for them requires significant financial costs, the current labor and tax legislation does not motivate to employ people with disabilities, considering the main approaches to creation of favorable conditions for citizens with disabilities no matter how negative a role the military conflict on the territory of Ukraine plays and the impact of the acute viral infection Covid-19 on the lives of citizens, all these factors made it possible to review and adapt the main approaches of labor legislation to the requirements of the time and involve specialists in solving the problem. The result of their work was the loosening of requirements for the workplace and allowed the introduction of modern work methods, namely: work at home or remote work, as well as some other innovations made labor relations much more flexible and opened up new opportunities for employment of people with disabilities.

Keywords: *public administration, inclusive policy, inclusion; inclusive space; organization of inclusive education.*

Постановка проблеми: Проблема соціальної інтеграції людей з інвалідністю залишається актуальною в сучасному суспільстві. Попри всі зусилля зі створення інклюзивного середовища, люди з інвалідністю та мало мобільні люди мають обмежений доступ об'єктів інфраструктури, освіти, та працевлаштування. Роботодавці часто упереджено ставляться до ефективності праці працівників які мають інвалідність, вважаючи облаштування робочих місць занадто коштовним. Сучасні трудові та податкові норми також не сприяють ефективному працевлаштуванню. До того ж, військовий конфлікт в Україні та пандемія COVID-19 змусили переглянути підходи до організації праці. Нові форми зайнятості, такі як дистанційна робота чи праця вдома, відкрили додаткові можливості для людей з інвалідністю, однак проблема залишається гострою. Військовий Конфлікт, що триває з 2014 року, виявив слабкі сторони системи соціального захисту та потребу в її реформуванні. Військові дії, пандемія та широкомасштабне вторгнення Росії у 2022 році негативно позначилися на громадському здоров'ї. За результатами досліджень МОЗ, загострилися інфекційні та хронічні захворювання, травми громадян.

Бойові дії кожного дня спричиняють нові травми цивільному населенню України, також вплив бойових дій збільшує рівень безробіттям та міграції як внутрішню між областями та регіонами так і закордон, вході чого при розробці шляхів до відновлення України після війни необхідно враховувати та запроваджувати заходи щодо вирішення проблем інклюзії та мобільності населення вже зараз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні інклюзія є важливою і, певною мірою, суперечливою темою в останні роки. Варто зазначити, що сучасна інклюзивна політика України підкріплена досить ґрунтовною нормативно-правовою базою. Сьогодні про імплементацію інклюзивності можна говорити мовою прийнятих нормативно-правових документів [9], які закріплюють державні гарантії щодо забезпечення інклюзивного середовища для людей з особливими освітніми потребами. Разом з тим, правове поле інклюзії в Україні стосується здебільшого організації та надання освітніх послуг на різних ланках освіти [12].

Питаннями інклюзивності розвитку знайшли відображення у працях: Д. Аджемоглу, В.Г. Анісімова, А.В. Базилюка, З. Бедоса, Р. Болінга, В. Вишневського, Г.Я. Глухи, А.С. Коновалова, Е.М. Лібанова, Дж. Подеста, Е. Райнерта, Д. Робінсона та інших незважаючи на наявність значної кількості публікацій з питань інклюзивного розвитку в Україні, серед них відсутні праці, в яких досліджувана проблема розглядалася б комплексно. Та яка дозволила застосувати нові тенденції відповідно до вимог часу та відновлення держави.

Як зазначають деякі науковці: «Людський капітал є головним чинником забезпечення розвитку економіки країни, її конкуренто спроможності у глобальному вимірі. Розвиток людського капіталу – це здоровий шлях підвищення економічного зростання будь якої країни, що сприяє підвищенню продуктивності праці, а отже, і рентабельності, і конкурентоздатності. Отже, чим більше інвестовано у розвиток людського капіталу, тим більш продуктивною та вигідною є людська праця, доходи людини, її потреби як споживача, її роль як економічного агента» [1].

Постановка завдання. Провести аналіз міжнародного досвіду формування політики доступності та можливість їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу Відповідно до нормативної бази, зокрема Конвенції про права осіб з інвалідністю, Конвенції про права дитини, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки [1], Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [3], державних будівельних норм, Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [4], Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [5] та інших, усі ці документи регламентують та сприяють реалізації прав осіб з інвалідністю й маломобільних груп населення.

Однак у суспільстві існує поширена думка, що інвалідність є питанням розвитку, пов'язаним із бідністю: інвалідність збільшує ризик бідності, а бідність може підвищити ризик інвалідності. Згідно з дослідженнями, близько 50% випадків інвалідності можна запобігти, і багато з них мають прямий зв'язок із бідністю. Проте це твердження є помилковим.

За даними Конфедерації роботодавців України, близько 70-80% людей з інвалідністю здатні працювати на рівні з іншими, оскільки більшість не мають зовнішніх ознак інвалідності, і в 53% випадків вони можуть працювати на звичайних робочих місцях. Станом на 1 липня 2023 року, за даними Пенсійного фонду України, кількість офіційно працюючих осіб з інвалідністю становила 428 785 осіб. При цьому потенційними учасниками ринку праці можуть стати від 0,8 до 1 мільйона людей з інвалідністю, які наразі не працюють через специфічні вимоги до робочого місця. Кількість робочих місць для таких осіб може зрости завдяки зобов'язанням роботодавців державного та комунального секторів. Загальна кількість осіб з інвалідністю працездатного віку на початку 2023 року становила 2 721 600 осіб, і 87,7% із них отримують соціальну допомогу (пенсії). [8].

Інвалідність в Україні, особливо внаслідок війни, набуває критичних масштабів. У 2021 році 13 тисяч осіб вперше отримали інвалідність, але лише за перші місяці війни в 2022 році ця цифра зросла до понад 45 тисяч. Станом на початок 2024 року в Україні вже мають інвалідність понад 3 мільйони осіб та ця цифра кожного дня нажалі зростає.

У сучасному світі стандарти етичності, такі як толерантність, рівноправність, різноманітність та інклюзивність, стають все більш важливими. Проте в Україні, попри декларації й наміри розвивати інклюзію та безбар'єрність, не вистачає практичного досвіду впровадження соціальної інклюзії та кращих практик.

Зокрема, було прийнято Національну стратегію для забезпечення інклюзивної освіти до 2029 року [17] і Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [1615]. Вони зосереджуються на покращенні доступності освіти, об'єктів інфраструктури, транспорту та цифрових послуг, а також на дотриманні законодавства і стандартів.

Досвід Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) може допомогти заповнити прогалини в національному досвіді соціальної інклюзії. ЄПВО протягом двох десятиліть активно працює над посиленням інклюзії у вищій освіті, зокрема шляхом зменшення бар'єрів до доступу, розвитку навчання впродовж життя та забезпечення студентам гнучких освітніх можливостей.

Одним із ключових напрямків розвитку України після війни є відновлення людського капіталу. Це включає розвиток інклюзивного освітнього середовища, реформу охорони здоров'я, соціального захисту та пенсійної системи, а також створення умов для повернення громадян на Батьківщину.

Особливо важливим є питання адаптації осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто постраждав під час війни. Для цього необхідні стимули для роботодавців, такі як пільгові кредити, субсидії на оплату праці та інформування про доступні можливості.

Досвід Німеччини демонструє, що спільне навчання дітей з різними можливостями в одних класах сприяє рівності та запобігає дискримінації.

Гнучка система навчання враховує індивідуальні потреби кожної дитини, забезпечуючи рівні можливості для всіх. Виокремлення дітей з інвалідністю в окремі заклади вважається допустимим лише за їхнім свідомим вибором, інакше це може призводити до пригнічення особистості.

Саламанська декларація стверджує, що кожна дитина має право на освіту, а освітні системи повинні створювати умови, які враховують потреби всіх дітей. Основні принципи інклюзивного навчання включають визнання цінності кожної людини, її здатності до спілкування, потребу в підтримці однолітків та право на взаємодію в суспільстві. Конвенція ООН, ратифікована 147 країнами, гарантує, що жодна людина не може бути позбавлена доступу до освіти через свої можливості. У Німеччині ця конвенція діє з 2009 року.

У Німеччині близько півмільйона дітей шкільного віку мають інвалідність, проте лише 25% з них відвідують загальноосвітні школи, а решта навчаються у спеціалізованих закладах. У країні існує приблизно тринадцять типів шкіл для дітей з різними порушеннями, але 80% учнів цих закладів залишають навчання. Це стимулює владу впроваджувати інклюзивну освіту, яка фокусується на розвитку особистості кожної дитини. У таких школах увага приділяється не лише результатам, а й динаміці розвитку учня.

Одним із ефективних прикладів є Вальдорфські школи, де поєднується дитячий садок, загальна та спеціалізована школи, психологічний центр і майстерні. У цих школах діти з інвалідністю отримують практичні навички та диплом, що дозволяє їм вступати до вищих навчальних закладів. Фінансування таких шкіл переважно здійснюється державою, а батьки оплачують лише 25% витрат. Вальдорфська педагогіка вже успішно впроваджується в Україні, зокрема в Києві, Кривому Розі, Дніпрі та Одесі. З 2001 по 2014 рік цей підхід впроваджувався як пілотний проєкт, і його результати були позитивно оцінені, що дало підстави рекомендувати його для загальноосвітніх шкіл.

Для успішної інтеграції Вальдорфської педагогіки в освітню систему України необхідно:

- глибоке розуміння філософських і педагогічних ідей системи;
- спеціальна підготовка педагогів;
- наукове керівництво та консультації з Міжнародного центру Вальдорфської педагогіки;
- постійний аналіз та прогнозування розвитку системи.

Протягом експерименту 77% випускників Вальдорфських шкіл України вступили до вищих навчальних закладів, 20% — до закладів нижчих рівнів акредитації, а 3% почали працювати, в тому числі в волонтерських організаціях за кордоном.

Дослідження показали, що учні які навчаються за моделлю Вальдорфських шкіл мають кращу пам'ять, уважність і творче мислення, ніж учні, які навчаються за стандартними методиками.

У країнах ЄС, таких як Іспанія, Великобританія, Фінляндія та Швеція, для просування інклюзивної освіти проводяться інформаційні кампанії та уроки, що розвивають толерантність і культурне розмаїття.

Щодо України, слід зазначити, що діти з особливими освітніми потребами (ООП) стикаються з різними викликами, особливо в регіонах, де ведуться бойові дії або які перебувають під окупацією. У таких зонах бракує базових засобів для підтримки дітей з інвалідністю, наприклад, слухових апаратів чи інвалідних візків, що обмежує їхній доступ до освіти.

Під час навчання в дистанційному форматі діти з ООП здебільшого випадають з освітнього процесу. Адже головною особливістю роботи з такою категорією дітей є концентрація їх уваги. Також у онлайн форматі діти з ООП в достатній мірі не отримують корекційно-розвиткові послуги деякі фахівці мають можливість працювати лише очно. Зауважимо що там де відбувається очне навчання викладачі вимушені проводити заняття у декілька змін що негативно впливає на ефективності навчального процесу що спричинено великим навантаженням на учнів та вчителів. До того ж від МОНУ закладам освіти бракує документів і пояснень про те, як працювати з дітьми з ООП під час тривоги, як спускатися в укриття тощо.

У вимогах до найпростіших укриттів у закладах освіти немає наголосу на інклюзивності.

“У багатьох школах укриття з вузькими сходами. А як туди має дістатися дитина на візку чи з милицями? До того ж має бути передбачений спеціалізований санвузол. Звісно, організувати все це складно, але ми не можемо по-іншому. Подяка школам, які шукають вихід із ситуації та не забувають про дітей з ООП.

Висновки. Бойові дії суттєво вплинули на життя громадян України цей вплив вже погіршив стан емоційного та ментального здоров'я громадян України. Вже зараз потрібно коректувати нормативні та методичні документи адже адаптація до нормального життя учасників бойових дій, дітей та постраждалих у ході бойових дій повинна вже впроваджуватись. Необхідність у створенні комфортних умов в повсякденному житті для осіб які мають інвалідність дуже важлива.

В Україні ведеться кропітка робота щодо забезпечення зайнятості людей з інвалідністю завжди була, є і буде актуальною, оскільки працевлаштування такої категорії громадян є беззаперечним доказом їхньої реальної інтеграції в соціум та в цілому результативним показником забезпечення формування та реалізації ефективності державної політики в цьому напрямі.

Зауважимо що нестабільна економічна ситуація в країні значно зменшує можливості щодо ефективної соціальної політики та безбар'єрного

простору. найближчим часом необхідно шукати шляхи фінансування та громадських активістів які допоможуть забезпечити ефективну реалізацію законодавчих ініціатив та стратегій з інклюзії та безбар'єрності, необхідно запроваджувати більше програм підтримки разом із благодійними компаніями та закордонними стейкхолдерами для людей з інвалідністю, зокрема в працевлаштуванні, освіті та повсякденності. Впровадити інформаційні кампанії, що сприяють толерантності та культурному розмаїттю. Використовувати економічні стимули для працевлаштування людей з інвалідністю, такі як пільгові кредити та субсидії. Ці заходи дозволять знизити вплив стереотипів щодо працівників з інвалідністю, надаючи їм рівні можливості для професійного розвитку. Тобто необхідно застосовувати комплексні підходи, які мають бути засновані на тісній співпраці між державними органами влади, громадськими організаціями, освітніми установами, стейкхолдерами що повинно бути ключовим фактором для успішної соціальної інтеграції людей з інвалідністю та відновлення країни.

Список використаних джерел:

1. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. Український інститут майбутнього. URL: <http://surl.li/fwhon>.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я, «Міжнародний звіт з питань, пов'язаних з людьми з обмеженими можливостями», 2011: www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en.
3. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 02.10.2024).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Конвенція; ООН від 13.12.2006 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71 (дата звернення: 02.10.2024).
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція; ООН від 10.12.1984 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_085 (дата звернення: 02.10.2024).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт; ООН від 16.12.1966 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042 (дата звернення: 02.10.2024).
7. Мірошніченко О., Назаренко В., Степаненко О., Соцька А., Ждан П. Працевлаштування осіб з інвалідністю: практичний посібник. Київ, 2023. 80 с.
8. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в

Україні на період до 2030 року [National Strategy for Barrier-Free Space in Ukraine until 2030], Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р, 14 квіт. 2021 (Україна). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-r#Text>.

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 06.09.2018 № 2541-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2541-19> (дата звернення: 08.10.2024)

10. Про затвердження Концепції інклюзивної мистецької освіти [On approval of the Concept of inclusive art education], Наказ Міністерства культури, молоді та спорту України № 339, від 27 січ. 2020 [цитовано 08 жовтня 2024] (Україна). URL: <https://www.dnmczkm.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/konczepczyia.pdf>.

11. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Протокол, Програма від 15.09.2021 № 957 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-%D0%BF> (дата звернення: 08.10.2024)

12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 08.10.2024).

13. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12> (дата звернення: 02.10.2024).

14. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> (дата звернення: 02.10.2024).

15. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 14.04.2021 № 366-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80> (дата звернення: 02.10.2024).

16. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 07.06.2024 № 527-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-%D1%80> (дата звернення: 16.10.2024).

17. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну

діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : Декларація; ЮНЕСКО від 10.06.1994 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_001-94 (дата звернення: 08.10.2024)

18. Inclusive Wealth Report 2023 Measuring Sustainability And Equity. URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/43131> (дата звернення: 15.08.2024).

References:

1. The importance of human capital development in the modern world. What should be Ukraine's strategy. Ukrainian Institute of the Future. URL: <http://surl.li/fwhon>.

2. World Health Organization, International Report on Disability Issues, 2011: www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en.

3. Convention on the Rights of the Child: Convention; UN from November 20, 1989 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (date of application: 02.10.2024).

4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Convention; UN from 13.12.2006 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_g71 (date of application: 02.10.2024).

5. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment and Punishment: Convention; UN from 10.12.1984 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_085 (date of application: 02.10.2024).

6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Covenant; UN from 16.12.1966 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042 (date of application: 02.10.2024).

7. Miroschnyenko O., Nazarenko V., Stepanenko O., Sotska A., Zhdan P. Employment of persons with disabilities: a practical guide. Kyiv, 2023. 80 p.

8. National Strategy for Barrier-Free Space in Ukraine until 2030 [National Strategy for Barrier-Free Space in Ukraine until 2030], Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 366-r, April 14, 2021 (Ukraine). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>.

9. On amendments to some laws of Ukraine regarding the access of persons with special educational needs to educational services: Law of Ukraine dated 09.06.2018 No. 2541-VIII // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2541-19> (date of application: 08.10.2024).

10. On approval of the Concept of inclusive art education [On approval

of the Concept of inclusive art education], Order of the Ministry of Culture, Youth and Sports of Ukraine No. 339, dated January 27. 2020 [cited 08 October 2024] (Ukraine). URL: <https://www.dnmczkmo.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/konczepczyia.pdf>.

11. On approval of the Procedure for the organization of inclusive education in institutions of general secondary education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Procedure, Form of a standard document, Protocol, Program dated 15.09.2021 No. 957 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/957-2021-%D0%BF> (date of application: 08.10.2024).

12. On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (date of application: 08.10.2024).

13. On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine dated March 21, 1991 No. 875-XII // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12> (date of application: 02.10.2024).

14. On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine dated 06.10.2005 No. 2961-IV // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2961-15> (date of application: 02.10.2024).

15. On the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Strategy dated 04/14/2021 No. 366-r // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80> (date of application: 02.10.2024).

16. On the approval of the National strategy for the development of inclusive education for the period until 2029 and the approval of the operational plan of measures for its implementation for 2024-2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Strategy, Plan, Measures dated 07.06.2024 No. 527-r // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/527-2024-%D1%80> (date of application: 10/16/2024)

17. Salamanca Declaration on principles, policies and practical activities in the field of education of persons with special educational needs and Framework of Actions for the education of persons with special educational needs: Declaration; UNESCO dated June 10, 1994 // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_001-94 (date of application: 08.10.2024).

18. Inclusive Wealth Report 2023 Measuring Sustainability And Equity. URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/43131> (date of access: 15/08/2024).